

МИКОЛА АНТОНОВИЧ ПЛЕВАКО – ДИРЕКТОР ПЕРШОЇ ХАРКІВСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ ІМЕНІ Б.ГРІНЧЕНКА

Т.МАНЬКІВСЬКА

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Анотація

У статті аналізується діяльність М.А.Плевака на посаді директора першої Харківської української гімназії імені Б.Грінченка, а також його педагогічна та громадська робота в період 1917–1918 рр.

Ключові слова: М.А.Плевако, перша Харківська українська гімназія імені Б.Грінченка, українізація, директор гімназії, учительський склад.

Аннотация

В статье анализируется деятельность Н.А.Плевака в должности директора первой Харьковской украинской гимназии имени Б.Гринченко, а также его педагогическая и общественная работа в период 1917–1918 гг.

Ключевые слова: Н.А.Плевако, первая Харьковская украинская гимназия имени Б.Гринченко, украинизация, директор гимназии, учительский состав.

Summary

M.Plevako's activities as a director of first Kharkiv Ukrainian gymnasium named after B.Grinchenko and also his pedagogical and public work in 1917–1918 are analyzed in the article.

Key words: M.Plevako, first Kharkiv Ukrainian gymnasium named after B.Grinchenko, ukrainization, a director of a gymnasium, teachers' staff.

Микола Антонович Плевако – літературознавець, бібліограф, громадський та освітній діяч. У період українських національно-визвольних змагань брав активну участь в освітньому русі. У розвідках про життя і діяльність Миколи Антоновича період його праці в гімназії висвітлюється досить стисло, основна увага звертається на наукову та викладацьку роботу в галузі історії української літератури, літературознавства, бібліографії в Кам'янець-Подільському університеті, Інституті народної освіти в Харкові, на посаді керівника кабінету бібліографії в Інституті Т.Шевченка, як наукового співробітника ВУАН¹. Докладніший матеріал про становлення першого українського середнього навчального закладу в Харкові міститься в працях Н.А.Сорочан².

Однак його віддана праця на ниві українського шкільництва мала дуже важливе значення, оскільки саме гімназія імені Б.Грінченка, в якій М.Плевако був учителем і директором, стала першим українським середнім навчальним закладом у Харкові.

Мета статті – проаналізувати значення діяльності М.Плевака на посаді директора гімназії імені Б.Грінченка для розвитку української середньої освіти в Харкові.

Ініціатива відкриття української гімназії належала Харківському товариству «Просвіта». 10 серпня 1917 року рада товариства, плануючи розпочати навчання вже з осені, звернулася до Центральної Ради з проханням профінансувати частину витрат, «зважаючи на те, що Харків дуже денационалізований, а українська гімназія буде відігравати роль піонера відродження українського життя»³.

Гімназія була відкрита 9 вересня 1917 року у складі підготовчого, першого і другого класів. Щоб можливість навчатися мали діти з бідних родин, педагогічна рада і батьківський комітет гімназії встановили помірну плату за навчання – 60 крб. на рік у підготовчому класі і 80 крб. у 1-му та 2-му класах⁴.

Відомості про те, що М.Плевако обіймав посаду директора української гімназії в Харкові, містяться навіть не в усіх його документах. В автобіографії, датованій 1919 роком, сам діяч про це згадує; зазначено про це і в службовому списку (заповнений по 1927 рік включно) при анкетному листі⁵. А вже в трудовому списку зроблений лише запис стосовно залишення в Харківському університеті для приготування до професури з жовтня 1916 року, а наступний – вже про посаду приват-доцента на кафедрі української літератури Кам'янець-Подільського університету з 1 січня 1919 року⁶.

Директором педагогічна рада гімназії обрала М.Плевака ще 20 грудня 1917 року і зверталась з проханням затвердити його кандидатуру до Генерального секретарства освіти. Однак через складні політичні обставини затвердження на посаду від 21 грудня 1917 року було здійснене вже Міністерством освіти Української Держави 16 травня 1918 року⁷.

Варто звернути увагу і на вчительський склад гімназії, у якому (станом на 3 червня 1918 року) знаходимо імена видатних діячів освіти, науки, літератури, зокрема М.Сулиму (викладав слов'янську та українську мови), Х.Алчевську (французька мова), М.Йогансена (німецька мова). Сам М.Плевако викладав українську літературу в 4–7 класах гімназії. З 19 вчителів основних класів гімназії 13 мали вищу освіту (переважно дипломи Харківського університету)⁸.

М.Плевака хвилював рівень професійної підготовки вчителів не лише його гімназії. Ще влітку 1917 року він бере участь в організації курсів для підготовки вчителів Слобожанщини. Завдяки його зусиллям до викладання на курсах були залучені відомі фахівці – проф. Д.Багалій, проф. М.Сумцов, проф. О.Ветухів, давній друг ученого – О.Синявський. М.Плевако читав курс історії української літератури⁹.

На посаді директора гімназії М.Плевако зустрічався з труднощами в організації навчання, однак завжди активно брався за їх вирішення. Через те, що в школах не вистачало текстів з української літератури, М.Плевако разом зі своїм учителем М.Сумцовим видають у 1918 році перший том «Хрестоматії по українській літературі»¹⁰.

У гімназії викладання всіх предметів здійснювалося українською мовою. Учителі користувалися програмами російських державних гімназій, до яких були внесені відповідні зміни. У 1–4 класах на вивчення української мови відводилося 5 годин на тиждень, у 5 класі – 2 години для української мови і 3 години для української літератури, у 6–7 класах – по 2 години для української мови та літератури¹¹.

М.Грінченко у листі до М.Плевака від 16 вересня 1918 року писала: «Прийшов д. Федюченко і приніс листа від Вас і розповів, що вже нарешті гімназія Ваша матиме свою хату. Я, звісно, вельми з того зраділа. А київські перша і друга гімназії і досі не мають притулку»¹². Однак справа про одержання гімназією свого приміщення вирішувалась досить складно. З часу відкриття цей навчальний заклад займав старий корпус 2-ї чоловічої гімназії м. Харкова, в якій свого часу навчався М.Плевако зі своїми братами¹³. У відповідь на подання української гімназії імені Б.Грінченка від 3 червня 1918 року Міністерство народної освіти і мистецтв постановило асигнувати кошти на осіннє півріччя 1918 року та одноразову допомогу в розмірі 40 тис. крб., а також закріпити за гімназією те помешкання, яке вона досі займала, і головне – надати навчальному закладу статус державного¹⁴. Однак дирекція 2-ї чоловічої гімназії не поспішала виконувати розпорядження щодо передачі свого старого корпусу, що змусило М.Плевака знову особисто звертатись 29 липня 1918 року до Міністерства народної освіти і мистецтв Української Держави¹⁵. Прохання директора української гімназії про надання приміщення та задоволення грошових потреб підтримав і Комісаріат у справах Харківського шкільного округу¹⁶. А суперечка щодо старого корпусу 2-ї гімназії перейшла на шпальти газети «Нова рада»¹⁷.

Проте, незважаючи на проблеми з приміщенням і нестачу коштів у гімназії, бажаючих навчатись у ній не бракувало. До осені 1918 року гімназія функціонувала у складі 7 основних та 2 підготовчих класів¹⁸. З початком 1918/1919 навчального року було оголошено

про відкриття 2 і 3 паралельних та одного підготовчого класів, планувалось також відкриття 8-го класу¹⁹. По закінченню першого навчального року кількість учнів становила 240 чол., але прохань про прийом до 1-го класу восени 1918 року було більше, ніж міг вмістити клас з 40 чол. на один повний комплект²⁰. Майже від початку свого заснування гімназія була змішаною²¹.

Однак працею на посаді директора української гімназії громадська і освітня діяльність М.Плевака в цей період не обмежувалась. У 1917 році він працював також редактором харківської газети «Нова громада»²². 30 травня 1918 року разом з О.Синявським, В.Фесенком та О.Соколовським М.Плевако був затверджений комісаром від українців по Харківському шкільному округу²³. Інститут комісарів освіти було засновано ще Центральною Радою 27 червня 1917 року за пропозицією генерального секретаря освіти. Саме комісари забезпечували постійний зв'язок з місцями та піклувались про справу розвитку національної освіти, а після скасування посад директорів та інспекторів народних шкіл з 14 січня 1918 року виконували також обов'язки цих урядовців²⁴. Тож у період свого директорства М.Плевако активно, хоча і не довго, брав участь у роботі Комісаріату в справах Харківської шкільної округи по розбудові української школи. У липні 1918 року він звернувся до Комісаріату з проханням звільнити його з посади у зв'язку зі збільшенням обсягу роботи в гімназії²⁵.

У 1918 році, у період напруженої роботи, М.Плевака спіткало величезне особисте горе – у віці 7 років від менінгіту помирає його син Борис. Цю втрату він дуже тяжко переживав, про що в 1961 році запише в короткій довідці з біографії молодший брат М.Плевака, Олександр Антонович²⁶.

У своїх спогадах про шкільні роки в семирічці, що постала на основі Харківської першої української гімназії імені Б.Грінченка, Л.Дражевська наводить уривок з мемуарів П.Плевака, старшого брата Миколи Антоновича, про його приїзд до післяреволюційного Харкова в 1917 році та відвідини старого корпусу своєї колишньої 2-ї гімназії: «Яка була моя радість, коли ледве вступивши до гімназії, я побачив, що вона зветься тепер «Перша українська хлоп'яча гімназія в Харкові», а першим директором є мій брат Микола. Пригадую його радісне обличчя, коли він зустрів мене в коридорі, де ми колись бігали хлопчиками. Відтоді все змінилось. Швайцар заговорив українською мовою, а «надзиратель», який колись казав нам не читати українських книжок, бо це – політика, теж заговорив чистісінькою українською мовою»²⁷.

Відкриття української гімназії справді мало велике значення для Харкова. Попри закон 3 серпня 1918 про введення викладання українознавчих предметів у середніх школах, багато гімназій його не виконувало, а Міністерство освіти і мистецтв у листопаді 1918 року попереджало керівництво цих навчальних закладів про відповідальність за дотримання законів та розпоряджень від міністерства²⁸. Українська мова та література, українознавство викладалось протягом 1917/1918 навчального року лише в 2 реальних школах та 4 жіночих гімназіях з усіх, що підлягали Харківському шкільному округу²⁹. Таким чином, гімназія імені Б.Грінченка відіграла роль важливого осередку розвитку українського шкільництва у Харкові.

Точну дату складення Миколою Антоновичем повноважень директора гімназії важко встановити. Відомо, що вже з 1 січня 1919 року він отримав посаду приват-доцента на кафедрі української літератури Кам'янець-Подільського університету³⁰. Проте його прізвище залишалось у відомостях на видачу заробітної платні та додатків по гімназії (вже в якості учителя української літератури з навантаженням у 3 години) у лютому, другій половині березня та першій половині травня 1919 року³¹. У 1919 році гімназія здійснила другий випуск, хоча і прискорений, а зі встановленням радянської влади вона була перетворена на Трудову семирічну школу імені Б.Грінченка³².

Таким чином, гімназія імені Б.Грінченка стала першим українським середнім навчальним закладом на території Харківщини. Незважаючи на важкі умови, пов'язані з матеріальними труднощами та тривалою відсутністю власного помешкання, Харківська українська гімназія імені Б.Грінченка продовжувала свою успішну роботу і зуміла пережити кількарізову зміну влади завдяки активній діяльності її директора – М.Плевака – та самовідданої праці високопрофесійного учительського складу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ *Костюк Г.* Доля вченого. Микола Антонович Плевако. Життя та діяльність // *Костюк Г.* Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі) / Українська вільна академія наук (США); Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – Вашингтон; К., 2002. – С.33–70.
- ² *Сорочан Н.А.* Перша українська гімназія у Харкові за часів Центральної Ради і Гетьманату П.Скоропадського // Харкову – 350 років: історичні аспекти та погляд на сучасні проблеми: Матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2004 р.). Ч. 1. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Уклад.: Е.І.Романова, Л.В.Хлесткова. – Харків, 2004. – С.177–183.
- ³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.2581. – Оп.1. – Спр.117. – Арк.1.
- ⁴ *Сорочан Н.А.* Вказ. праця. – С.180.
- ⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.ХVII. – Спр.1. – Арк.3; Спр.2. – Арк.1–1зв.
- ⁶ Там само. – Спр.165. – Арк.2зв.
- ⁷ ЦДАВО України. – Ф.2581. – Оп.1. – Спр.117. – Арк.7, 8.
- ⁸ Там само. – Арк.12зв.–13.
- ⁹ *Костюк Г.* Вказ. праця. – С.47.
- ¹⁰ Там само. – С.47–48.
- ¹¹ *Сорочан Н.А.* Вказ. праця. – С.181.
- ¹² ІР НБУВ. – Ф.ХVII. – Спр.308. – Арк.1.
- ¹³ *Дражевська Л.* Шкільні роки // *Сучасність.* – 1989. – №1. – С.75.
- ¹⁴ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.75. – Арк.8.
- ¹⁵ Там само. – Арк.8–9.
- ¹⁶ Там само. – Арк.7.
- ¹⁷ Похід проти української гімназії в Харкові // *Нова рада.* – 1918. – №152 (28/15 серпня). – С.2.
- ¹⁸ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.75. – Арк.8.
- ¹⁹ По Україні // *Нова рада.* – 1918. – №141 (15/2 серпня). – С.3; ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.75. – Арк.9.
- ²⁰ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.2. – Спр.75. – Арк.9.
- ²¹ *Дражевська Л.* Вказ. праця. – С.76.
- ²² ІР НБУВ. – Ф.ХVII. – Спр.1. – Арк.3.
- ²³ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.741. – Арк.147.
- ²⁴ Там само. – Спр.12. – Арк.56.
- ²⁵ *Сорочан Н.А.* Вказ. праця. – С.182.
- ²⁶ ІР НБУВ. – Ф.ХVII. – Спр.13. – Арк.2.
- ²⁷ *Дражевська Л.* Вказ. праця. – С.75–76.
- ²⁸ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.399. – Арк.69.
- ²⁹ Там само. – Оп.3. – Спр.27. – Арк.30–30зв.
- ³⁰ ІР НБУВ. – Ф.ХVII. – Спр.1. – Арк.3.
- ³¹ Державний архів Харківської області. – Ф.Р-921. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.9–10, 15, 23–24, 26–27.
- ³² *Дражевська Л.* Вказ. праця. – С.76.